

СУРЖИК І ЙОГО СПРИЙНЯТТЯ СТУДЕНТАМИ ВРОЦЛАВСЬКОЇ УКРАЇНІСТИКИ

ЮЛІЯ РИСІЧ-ШАФРАНЄЦ

Вроцлавський університет, Вроцлав – Польща
julia.rysicz-szafraniec@uwr.edu.pl; ORCID: 0000-0001-9492-8069

SURŻYK I JEGO RECEPCJA WŚRÓD STUDENTÓW UKRAINISTYKI NA UNIWERSYTECIE WROCŁAWSKIM

JULIA RYSICZ-SZAFRANIEC

Uniwersytet Wrocławski, Wrocław – Polska

STRESZCZENIE. Niniejszy artykuł poświęcony został badaniu percepcji ukraińsko-rosyjskiego surżyka głównie w opinii polskich studentów, uczących się języka ukraińskiego na Uniwersytecie Wrocławskim. Zastosowana metodologia opiera się na socjolingwistycznej analizie sondażu przeprowadzonego wśród wybranych respondentów. Odpowiedzi dotyczące pytania o odbiór surżyka wykazały ilościowo większy odsetek negatywnej wizji tego zjawiska, co tłumaczy się, między innymi, brakiem szeroko zakrojonej hybrydyzacji w polszczyźnie mówionej i wysokim statusem języka państwowego w społeczeństwie polskim. Wyniki badania wskazują, że w celu głębszego socjolingwistycznego opracowania surżyka i jego wpływu na sytuację językową w nowoczesnym państwie ukraińskim należy kontynuować badanie odbioru tego subkodu również w slawistycznych ośrodkach poza Ukrainą, co umożliwi postrzeganie analizowanego zjawiska z szerszej perspektywy.

Słowa kluczowe: surżyk, percepcja surżyka, metodologia socjolingwistyczna, status języka

SURZHYK AND ITS RECEPTION BY STUDENTS OF UKRAINIAN STUDIES AT WROCŁAW UNIVERSITY

JULIA RYSICZ-SZAFRANIEC

University of Wrocław, Wrocław – Poland

ABSTRACT. This article is devoted to the study of the reception of the Ukrainian-Russian surzhyk language according to the opinions of mainly Polish students studying Ukrainian at the University of Wrocław. The methodology used in the research is based on the sociolinguistic analysis of a survey conducted among selected respondents. The responses to the question on the reception of surzhyk showed quantitatively a greater percentage of negative perceptions of this phenomenon. This was explained by the lack of great hybridization in the spoken Polish language and the high status of the state language in Polish society, among other factors. The results of the study show that for a more profound sociolinguistic study of surzhyk and its impact on the linguistic situation in the modern Ukraine, it is necessary to continue researching the perception of this subcode, also in Slavic studies centers outside Ukraine. This will help perceive the phenomenon from a broader perspective.

Keywords: surzhyk, perception of surzhyk, sociolinguistic methodology, language status

Вступ

Змішане українсько-російське мовлення, називане за аналогією до змішаного борошна *суржиком*, є явищем, що артикулювалося мовознавцями ще на початку ХХ століття як небажане. Однією з перших, хто вбачав в інтерференції (наразі ще не змішуванні) обох мов небезпеку для розвитку саме української мови, була мовознавчиня Олена Курило¹ [Курило 2004: 214]. Усну декларацію тотожних ідей озвучив у 1931 р. політичний подвижник тогочасної українізації Микола Скрипник в доповіді *Перебудовними шляхами*. У ній суржик уже називається „мішаною, ламаною мовою”, властивою передусім робітничому класу більших та менших міст, і відзначається згубність такого змішування для українізації освіти [цит. за: Масенко 2011: 20]. Протягом наступних майже сорока років суржик не згадувався й не вивчався в радянському українському мовознавстві – реалізація політики злиття мов

---

¹ Цю думку вчена розвинула в ґрунтовній практичній розвідці зі стилістики *Уваги до сучасної української літературної мови*, видаваній на початку 20-х років минулого сторіччя тричі (востаннє – у 1925 р.). У книзі дослідниця унаочнює, як на прикладі питомо українського мовно-стилістичного арсеналу очистити сучасну літературну мову від російської мовної бази. Безцінними для нинішнього етапу розвитку сучасної української мови є запропоновані авторкою переклади російських фразеологізмів, що вже на той час калькувалися з російської мови, а пів століття потому становили перманентну базу суржикового мовлення.

відбувалася, не в останню чергу, за допомогою суржикізації чи трясанізації споріднених з російською українською та білоруською мов. Свою чергою, наслідки репресій проти суспільних верств української інтелігенції чи прогресивнішого селянства унеможливили чинний спротив реалізації цієї мало сприятливої для розвитку української мови політики.

Про суржик як „жаргон помосковщеної частини українського й білоруського робітництва” пише за майже пів століття український учений і політик в екзилі Роман Смаль-Стоцький [Смаль-Стоцький 1969: 262]. Наступного, 1970-го року, виходить, фактично, перша у радянській Україні студія, автор якої – Борис Антоненко-Давидович – започатковує видання стилістичних порадників з практичної ліквідації мовних покручів в українській мові. Ідеться про книгу *Як ми говоримо*, в якій суржик прямо називається Б. Антоненком-Давидовичем „непотрібним” і „шкідливим” [Антоненко-Давидович 1970: 16]. Кілька наступних перевидань цієї розвідки, з яких друге і третє припали на діаспорні осередки, а четверте, з 1991 року, вийшло друком в уже незалежній Україні, відкрили новітній етап обговорення і вивчення суржику та суржикізмів. Започаткована в *Як ми говоримо* тенденція до оцінної характеристики явища суржику (в контексті відповідності до норм літературної української мови) стала первинною й дуже виразною тенденцією, котру пізніше розвивали й інші вчені, насамперед Олександра Сербенська й укладачі популярного *Антисуржику* (1994).

На цей час суржик є об’єктом активного вивчення в українській і зарубіжній лінгвістиці; визначилися навіть кілька напрямів опису та аналізу цього явища, що відбігають від вищезгаданого евалюативного підходу. Так, суржик розглядається:

1) як суржики, тобто в множинній перспективі, з урахуванням і географічного, й історичного принципів появи чи розповсюдження (Майкл Флаєр, Лада Біланюк, Міхаель Мозер, Артур Брацкі й ин.);

2) з позицій соціолінгвістики й теорії контакту мов – як просторіччя, просторозмовна мова/мовлення, субкод, піджин, напівмовність (Леся Ставицька, Володимир Труб, Лариса Масенко, Тетяна Фудерер, Олександр Чередниченко, Юрій Саплін, Богдан Ажнюк, Богдана Магіяш);

3) як новий діалект (на базі вже наявного і сформованого прототипу) чи нова, третя мова в диглосивному суспільстві (Ніколай Вахтін, Сальваторе дель Гаудіо, Урсула Долешаль, Володимир Дубічинський, Тільман Ройтер, Герд Гентшель, Олександр Тараненко);

4) в рамках соціології, літературознавства, культурології та антропології – в статистичному, стилістичному, а також метамовному аспектах (Валерій Хмелько, Ярослав Радевич-Винницький, Роман Кісь, Роман Лозинський, Ярослав Поліщук, Тарас Кознарський, Олексій Севрук);

5) з позицій перекладознавства – у контексті застосованих технік перекладу суржику на інші мови (Артур Брацкі, Ядвіга Сковрон, Ольга Шум);

б) із перспективи вивченості в мовознавстві (Людмила Томіленко, Ірина Брага, Міхаель Мозер, Татяна Курохтіна, Анна Вершік).

З-поміж досі актуальних питань дослідження суржику варто виділити проблему розмежування суржикізмів і русизмів, глотнодидактичний аспект розгляду суржику, а також мало висвітлюване науковцями бачення суржикового мовлення ззовні та зсередини. У цій статті ми маємо намір відповісти на останній запит, подаючи результати здійсненого нами опитування щодо ставлення до суржику серед студентів Вроцлавської україністики. З-поміж опитаних респондентами були як спорадичні, так і постійні суржикомовці, за чією мовною поведінкою в монолінгвальному польському середовищі ми спостерігаємо вже близько 10 років. Висновки з цих спостережень мають, на нашу думку, певну перспективу дальшого аналізу, зважаючи, особливо, на динаміку репрезентативності українців у Польщі впродовж останніх 5 років. Застосованим у нашому дослідженні соціологічним методом опитування не послуговувалися, вивчаючи суржик, на прикладі респондентів-неукраїнців, що й пояснює актуальність презентованих далі розважань. Своєю чергою, на початок вважаємо за доцільне подати стислий виклад інших і більш частотних методів лінгвістичного аналізу українсько-російського гібриду, що мали своїх послідовників і прихильників.

Методологія вивчення суржику та анкетування як основний і допоміжний методи

Про етап науково обґрунтованого вивчення суржику можна говорити, починаючи з 1998–2000 років, тобто з появою праці американського вченого Майкла Флаєра *Surzhyk. The Rules of Engagement* (1998) й ознайомлення з нею в Україні. У ній дослідник запропонував тричленну класифікацію суржику, а також подав перший лінгвістичний опис цього явища, що мав підтвердити гіпотезу про системний, а принаймні передбачуваний характер суржику. Започаткований М. Флаєром синхронний аналіз суржикізмів спирався на ареальне і частотне розповсюдження цих одиниць у мовленні опитаних ним українців різних регіонів. Відповідно, він виділив: 1) західноукраїнський суржик (або українсько-польський); 2) центральноукраїнський гібрид (або українсько-російський); 3) східноукраїнський суржик (або російсько-український) [цит. за: Flier 2008: 40–45].

Після М. Флаєра таку ж методологію застосували А. Брацкі, М. Мозер, австрійсько-польська група вчених на чолі з У. Долешаль. Кожен із поданих дослідників збагатив запропоновану американським славістом типологічну візію суржику також власними висновками на підставі спостережень чи про-

ведених польових досліджень. Скажімо, А. Брацкі теж декларує в монографії *Surżyk. Historia i terażniejszość* (2009) наявність трьох видів мішаного мовлення. Однак якщо у М. Флаєра типологія базувалася на географічно-інтерферентному принципі, то в польського славіста – на нормативній засаді, відповідно до якої суржикове мовлення опитаних ним українців з різних регіонів поділено на суржик із малим, середнім та високим ступеннями відхилення від мовного стандарту [Bracki 2009: 131–174].

Австрійський учений М. Мозер на підставі лінгвістичного аналізу аудіо-записів суржикового мовлення, зібраних італійцем С. дель Гаудіо, наголошує в полемічній з М. Флаєром публікації *Суржик чи суржики?*² (2016), що чисельність індивідуальних варіантів суржиків є така ж, як і суржикомовців, відтак суржиків є не три, а безмежна кількість [Мозер 2014: 52]. Своєю чергою, польсько-австрійська група дослідників, а саме: В. Дубічинський, У. Долешаль, Т. Ройтер, відштовхуючись від вирішеного М. Флаєром українсько-російського суржиків (далі у статті – УРС) як базового, у двох важливих публікаціях з 2011 та 2016 років намагається довести функціонування цього мовлення для його носіїв як окремого коду, що є різновидом української мови.

Учені запрезентували, крім лінгвістичного аналізу текстів із суржикізмами (узятих з телевізійної програми *Ключовий момент*), також результати опитування респондентів Заходу, Сходу й Півдня України щодо переваг мови оточення й побуту нарівні з декларованою рідною мовою. Показово, що кілька респондентів з Херсонщини назвали рідною мовою суржик, а у визначенні фрагмента медіатексту з цим мовленням послуговувалися терміном „українська мова з помилками” [Долешаль та ін. 2011: 262, 265]. Головна теза лінгвістичного аналізу суржикізмів, котру дослідники обґрунтовують в публікації з 2016 р., а саме: „...такі лексичні одиниці можуть належати до звичайної лексики українських діалектів або ж до стилістичних чи інших шарів (літературної) української мови” [Долешаль та ін. 2016: 336], має перегук також із аналізом суржиків у С. дель Гаудіо.

Бачення суржиків останнім вченим також певною мірою відштовхується від класифікації М. Флаєра. Італійський славіст, наприклад, погоджується з тим, що саме українсько-російський суржик є найбільш поширений, тим часом російсько-український як окремий вид вимагає для підтвердження ґрунтовніших емпіричних доказів, зокрема на пограничних з Україною російських

---

² Згадана стаття є полемічною навіть у назві, що є перекладом першої розвідки М. Флаєра про суржик. Окрім того, М. Мозер прямо дискутує з гіпотезою, обґрунтованою американським ученим у його наступній після 1998 р. публікації з цієї теми – *Surzhyk or Surzhyks?* (2008). Саме в цій останній розвідці М. Флаєр доходить висновку, який по суті заперечує його попередню тричленну класифікацію, твердячи, що з-поміж виділених ним раніше трьох видів суржиків найбільш системні ознаки виявляє лише центральноукраїнський, або українсько-російський суржик [Flier 2008: 45].

територіях [Del Gaudio 2015: 218, 226]. Намагаючись у своїх розвідках довести діалектний принцип постання і функціонування українсько-російського суржик-прототипу, славіст модифікує також базову методологію вивчення, додаючи історичний принцип розгляду суржикізмів (у рамках діахронної еволюції української мови)³.

Як М. Флаєр, С. дель Гаудіо, так і А. Брацкі, Л. Біланюк чи вищезгадана польсько-австрійська група дослідників користувалися у своїх розвідках власноруч зібраним ілюстративним матеріалом, що постав у результаті опитування співрозмовників різного віку в різних регіонах України. Варто відзначити, що саме в публікації мовознавців У. Долешаль, В. Дубічинського і Т. Ройтера з 2011 р. засвідчено використання соціолінгвістичного методу опитування не лише з метою виявити мову респондентів і накопичити фактаж про суржикові елементи різних мовних рівнів, а й із метою встановити, чим є для співрозмовника суржик. У 2015 р. український вчений О. Тараненко та німецький славіст Г. Гентшель продовжили розгляд суржик на базі соціолінгвістичного методу опитування, оприлюднивши результати найбільш масштабного, як донині, анкетування, що містило питання, пов'язані з суржиком та його використанням самими носіями.

Анкетування О. Тараненка–Г. Гентшеля проводилося у вигляді закритих питань серед 1400 респондентів, мешканців малих міст та обласних центрів (поза Києвом, Харковом і Дніпром). Заторкнуто було одинадцять центральних областей, зокрема: Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Харківська, Хмельницька, Черкаська та Чернігівська. Згідно з результатами соціолінгвістичного дослідження, суржик назвали мовою побутового спілкування більше 80% анкетованих містян у Дніпропетровській та Сумській областях. Для більше ніж половини опитаних з Київської, Полтавської та Чернігівської областей суржик також є мовою повсякденного спілкування. Від 45% до 23% опитаних українських громадян використовують щодня суржик в решті областей [Хентшель, Тараненко 2015: 10–11]. Саме ці показники дали підстави авторам дослідження твердити, що суржик є третьою мовою в наразі диглосивному українському суспільстві.

³ Загалом історичний підхід у вивченні суржик, але в рамках антропологічної методології, запропонувала вперше американська культурознавчиня Лада Біланюк у 2004 р. та праці *A typology of surzhyk: Mixed Ukrainian-Russian language*. Застосований нею хронотопний метод типологізації суржиків у 5 видів (відповідно до дихотомії „село-місто”) обґрунтовано історією розвитку українських міст і сіл, а також історією українсько-російських мовних контактів – на підставі, зокрема, мовних партій у художній літературі кінця XVIII–XX стст.. У наступних після публікації Л. Біланюк розвідках про суржик помітна тенденція до його розгляду як історичного явища – скажімо, в монографії Лариси Масенко *Між мовою і языком* (2011) та, почасти, у книзі Святослава Караванського *Ідіотизми сталінської ярижки у державній мові України* (2018). Виділюваний Л. Біланюк кінець XVIII ст. як вихідний пункт в історії появи суржик також не викликає заперечень у більшості вчених.

Задля зменшення негативного сприйняття явища і самого терміна „суржик” О. Тараненко й Г. Гентшель запропонували ідіом „українсько-російське змішане мовлення” (скорочено – УРЗМ), який теж умістили до самого питальника. Для прикладу, на питання *Чи УРЗМ є загрозою для української культури?* в усіх одинадцяти областях простежено майже однакову шкалу у відповідях: від 22% до 26% респондентів зовсім не згодні з цією тезою [Хентшель, Тараненко 2015: 22]. Ці цифри, на думку авторів дослідження, переконують у тому, що суржик безпідставно називати загрозою чи небезпекою й для української мови в цілому [Хентшель, Тараненко 2015: 3].

На наш погляд, питання *Чи УРЗМ є загрозою для української мови?* могло б проілюструвати дещо інші показники у відповідях респондентів, вищі за 26%. Водночас оприлюднений у результатах цього анкетування середній для одинадцяти українських областей „потенціал” суржику як побутового мовлення на рівні 20%, а для восьми з-поміж цих областей – більшому за 35%, є вже достатньо показовим, щоб не помітити динаміки загрози для української мови у цій функції. Особливо якщо порівняти ці дані з результатами попереднього всеукраїнського опитування з 2003 року, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології (далі скорочено – КМІС). У ньому також, як і в дослідженні О. Тараненка–Г. Гентшеля, метод анкетування був базовим для соціолінгвістичних рефлексій, з тією лиш відмінністю, що респондентів для масштабного опитування з КМІСу інтерв’ювали відкрито. Кількість респондентів сягала близько 173 тисяч українських громадян.

За результатами згаданого опитування, станом на 2003 рік суржик використовували та декларували, що використовують, близько 15% дорослих українців, найбільше (понад 21%) – у східно-центральному регіоні з виокремлених для дослідження п’яти наступних: західний, західно-центральный, східно-центральный, південний, східний регіони [Khmelko 2004: 8–9]. Ці дані також впевнили одного з провідних українських соціологів В. Хмелька в тому, що суржик презентує мову третьої лінгво-етнічної спільноти в Україні – суржикомовних українців [Khmelko 2004: 10].

КМІС в тогочасному дослідженні не цікавився в респондентів сприйняттям мішаного мовлення у контексті небезпек для кондиції української як державної мови, на відміну від опитування О. Тараненка–Г. Гентшеля. У публікації цих мовознавців із 2015 року наголошено на продовженні соціолінгвістичного опитування також на Заході і Півдні України – для опри-явлення повнішої картини ставлення до суржику в державі. Однак не менш важливими є, на нашу думку, й урахування у вивченні УРС позиції пасивних його слухачів – не лише в Україні, а й поза нею. Вартими уваги в подальшому можуть виявитися результати менш чисельних опитувань, здійснюваних серед студентів і викладачів україністик у закордонних навчальних осередках. У зв’язку з цим запропонуємо підсумкові дані власного анкетування, викона-

ного нами двічі впродовж останніх п'яти років серед студентів Вроцлавської україністики. Одним з питань анкети було ставлення до суржику, через що респонденти обиралися не випадково: ними були як українці, так і поляки (в переважній більшості), що мали досвід спілкування українською в Україні й мали знання та розуміння сучасної мовної політики в Україні⁴.

Сприйняття суржику студентами-філологами Вроцлавського університету

Анкета, запропонована опитаним із завершеною та незавершеною філологічною освітою за спеціальністю „україністика з англістикою”, містила закриті і відкриті питання, а саме:

1. Ваше ставлення до суржику (вибір з п'яти позицій: 1) позитивне; 2) радше позитивне; 3) нейтральне; 4) радше негативне; 5) негативне). Поясніть, чому саме таке ставлення.

2. Ваше перше враження від суржику, коли Ви його почули.

3. (скероване до студентів з України) Чи розуміли/-ють Вас одногрупники або друзі з Польщі, коли чують від Вас суржик?

4. (скероване до студентів з України) Чи переходите Ви на суржик у неформальному спілкуванні з рідними чи друзями?

5. Чи суржик зникне з мовленнєвої практики українців? Якщо так, то, на Вашу думку, коли і внаслідок яких дій чи процесів?

У цій розвідці ми зупинимося на докладнішому обговоренні лише трьох перших питань анкети, а також, побіжно, на четвертому – аналізові думок респондентів щодо останнього з питань присвячено іншу нашу студію.

Отже, у 15-ти відповідях на першу в анкеті позицію бачимо виразну перевагу негативного ставлення до суржику:

Таблиця 1. Відповіді на питання про ставлення до суржику

Питання 1	Варіанти відповідей				
	Позитивне	Радше позитивне	Нейтральне	Радше негативне	Негативне
Ваше ставлення до суржику	–	1 (або 6,6%)	3 (або 20%)	9 (або 60%)	1 (або 6,6%)

В обґрунтуванні свого ставлення респонденти наголошували на тому, що (подаємо дані за спадним принципом): 1) суржик негативно впливає на

⁴ У 2018 р. респондентами були 5 студентів-магістрів, усі – жіночої статі, у віці 20–22 років. У 2020 р. респондентами були студенти бакалаврської програми і магістри, а також випускники й 1 викладач. Тут опитувані мали вже від 20 до 40 років, 5 осіб – жіночої статі, 5 – чоловічої.

розвиток української мови та національну самоідентифікацію українців – 6 опитаних, або 40%; 2) суржик утруднює розуміння і вивчення української мови, призводить до мимовільного змішування в мовленні тих студентів, які знають російську, – 4 опитані особи, або 26%. Троє з шести студентів також зазначили, що без знання російської мови, принаймні на рівні А2 чи В1, взагалі неможливо зрозуміти суржик. У відповідях на друге питання про перше враження від суржику студенти-поляки майже одностайно відзначили, що відчували спантеличеність (10), а також побоювання, що вивчена ними українська є лише книжною мовою, котрою ніхто в Україні не спілкується (1). На третє питання відповідали четверо студентів-вихідців з України, котрі в переважній більшості ствердили, що їхні колеги їх розуміють (3); лише одна особа написала, що, помітивши нерозуміння, почала стежити за власним мовленням (1).

У відповіді на четверте питання всі опитані українці підтвердили, що переходять на суржик з рідними в Україні або зі знайомими суржикомовцями тут, у Польщі.

Із наших власних спостережень над мовною поведінкою суржикомовців⁵ під час роботи в групах з колегами-поляками можемо констатувати, що на першому курсі суржикізму на зразок *вместо, навсрно, ілі, вапце, канєшна, кульок, магазин*, русизми типу *галстук, стакан, гóрод, ітак* викликали здивування в однокласників, не обізнаних з російською мовою. Відтак відповіді деяких із суржикомовних респондентів про цілковите їх розуміння в групі видаються не до кінця очевидними.

Промовистими є також результати оволодіння українською мовою двома із суржикомовних студентів, котрі походили з мішаних, українсько-польських родин, де мати розмовляла вдома тільки суржиком, як і всі родичі, що лишилися в Україні. Для цих носіїв УРС є фактично успадкованою мовою в її усній формі. За умов обмеженого мовного каналу літературної української мови саме такий варіант УРС може з часом мати і писемну форму вираження, наприклад у дописах у соцмережах чи приватній кореспонденції. Функціонує успадкований суржик нарівні з другою (третьою і т.д.) опанованими вповні мовами (як, наприклад, польською) і, за нашою обсервацією, сповільнює вивчення української мови в її стандартному варіанті. Саме в двох суржикомовних студентів зі змішаних родин показники оволодіння українською літературною мовою виявилися на рівні 60–70% і були навіть нижчі за досягнення деяких польських колег.

---

⁵ За останні 5 років ми працювали з 10 українцями, чиє мовлення містило суржикізму лексичного і морфологічного рівнів. Ці носії самі підтверджували, що в гуртожитку спілкуються з колегами-українцями тільки суржиком. Двоє із суржикомовних студентів походять з українсько-польських родин.

Крім того, ми нерідко спостерігали перехід суржикомовців на російську мову під час неформального спілкування з українськими колегами, що в деяких польських одногрупників викликало нерозуміння, а в поодиноких випадках навіть обурення. В анкетах двох польських респондентів можна було прочитати коментар до такої мовної поведінки, що зводився до двох важливих тез: 1) стільки років боротися за власну державу і власну мову, щоб потім цього не шанувати?; 2) краще вже говорити суржиком, ніж російською мовою.

Причинами, як бачимо, однозначно небайдужого ставлення до суржиків з боку польських студентів можуть бути:

– по-перше, відсутність явища гібридизації в польській мові в такому широкому ареалі, у якому функціонує в Україні суржикове мовлення (поза сілезьким діалектом, обмеженим у Польщі до двох-трьох воєводств);

– по-друге, високий та елітарний статус польської мови як державної і як мови освіти та культури в моноетнічній і монолінгвальній⁶ польській державі.

Саме пошана до національної мови серед поляків, престижність польської мови в суспільстві визначає, на наш погляд, загалом негативне ставлення опитаних польських студентів щодо пристосування рідної мови до іншої, чим і є розглядуваний суржик стосовно української мови. З іншого боку, перебування в подібних до Польщі монолінгвальних країнах (а схожий статус консолідатора нації має, наприклад, чеська мова в Чехії) може виявитися чи не єдиним позитивним наслідком української еміграції на Захід упродовж останніх трьох-п'яти років. Ідеться передусім про молодь, що здобуває в Польщі освіту, особливо на україністичних спеціальностях, де зацікавлення мовною політикою і ситуацією в Україні є натуральне. Уміння пояснити нелогічний (з точки зору більшості опитаних нами польських студентів) вибір на користь суржиків замість рідної мови може бути першим етапом виходу зі зони комфорту, в якій четверте⁷ покоління суржикомовних українців перебуває з дитинства. У цій зоні суржик є мовою побутового спілкування, натомість мовою престижу є, здебільшого, російська мова.

⁶ За даними останнього загальнопольського перепису населення від 2011 року, на понад 38,5 мільйонів поляків задекларували свою іншу етнічну приналежність тільки 526 тисяч (або 1,3%) мешканців. Для приблизно 97% етнічних поляків польська мова є мовою нації [Narodowy spis... 2011; Język polski 2020].

⁷ Якщо брати до уваги ще живих носіїв суржиків, фіксованого в наукових дослідженнях з початку ХХ ст., то першим поколінням ми вважаємо нині 80-літніх українців, другим – відповідно, їхніх дітей, віком 55–60 років, третім – 35–40-річних українців, четвертим – сучасну 20-річну молодь.

Висновки

Підсумовуючи, можемо констатувати, що суржик для тих, хто вивчає українську мову, і для тих, хто навчає цієї мови чи досліджує її, є явищем, котре не дозволяє залишатися байдужим. Палітра і різноманіття поглядів на суржик – від явища мовного, через винятково мовленнєве, до явища на межі або поза двома мовними кодами (російським та українським) – викликали в деяких учених, зокрема С. дель Гаудіо, пропозицію створити окрему наукову дисципліну, що вивчала б це явище, а саме: суржистику. Для створення і формування такої дисципліни, крім наразі не встановленого й дискусійного статусу самого об'єкта вивчення, потрібний також корпус елементів мішаного мовлення, тобто суржикізмів. Нагадаємо, що першою спробою запису слів, пізніше окреслених як суржикізми, був словничок ненормативних слів у книзі *Антисуржик* за редакцією О. Сербенської (1994). На 1994 р. у словничку подано близько 900 слів, з-поміж яких більшу частину можна з упевненістю зарахувати до суржикізмів.

Власне, і корпусна база найчастотніших одиниць УРС (потрібна насамперед у навчанні української мови та українських мовних реалій за кордоном, що підтверджує також наш глоттодідактичний досвід), і саме розмежування цих елементів від русизмів є досі актуальними питаннями в дослідженні мішаного мовлення. Не менш на часі є також аналіз ставлення до суржиків з боку постійних або спорадичних його носіїв, як і з боку пасивних слухачів УРС в інших країнах. Про сприйняття суржиків суржикомовцями і досі є вкрай мало соціологічних даних, котрі б відображали це ще й у різновіковому розрізі. Ставлення ж до суржиків з позиції реципієнтів, не знайомих з гібридизацією в мові чи мовленні рідної держави, проілюстровано нами на прикладі нечисельної групи опитаних філологів-україністів, переважно польського походження. Навіть у малій репрезентативній групі, якою були наші респонденти, виразно унаочнюється негативне або радше негативне ставлення до суржиків з боку більшості опитаних.

Такі й подібні циклічні анкетування в середовищі, по-перше, суржикомовців, по-друге, тих, хто сприймає суржик іззовні, на наш погляд, повинні бути важливим складником наукового вивчення мовної картини в Україні. Покоління українців, що говорять суржиком на щодень, використовуючи його як побутове мовлення, не варто стигматизувати. Навпаки, чим частіше з ними порушуватимуть тему мови держави і мови спілкування, чим інтенсивніше просуватиметься в Україні престижність української в сфері послуг і культурному просторі, а також обов'язковість володіння нею для підвищення статусу на соціальній драбині, тим швидшою може бути динаміка переходу суржикомовців до групи україномовців і тим більш осмисленим може стати розуміння ними прямого зв'язку між мовою та належністю до нації.

Список використаної літератури

- Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити*, за заг. ред. О. Сербенської, Львів: Світ, 1994.
- Антоненко-Давидович Б., *Як ми говоримо*, [в:] Електронний ресурс: https://shron1.chtyvo.org.ua/Antonenko-Davydovych/Yak_my_hovorymo.pdf?PHPSESSID=287722ee7aff0190257b797323d2dea0 (14.09.2020).
- Долешаль У., Дубичинский В.В., Ройтер Т., *Суржик: лексико-грамматический и социолингвистический анализ (на материале аутентичных записей телепередачи)*, [в:] „Русский язык в научном освещении”, 2011, № 2 (22), с. 247–267.
- Долешаль У., Дубичинський В.В., Ройтер Т., *Суржик: лексичний аспект (на матеріалі телепередачі „Ключовий момент”, лексикографічних джерел XIX–XXI стст. і результатів анкетування)*, [w:] „Linguistica Copernicana”, 2016, nr 13, s. 335–364.
- Караванський С., *Ідіотизми сталінської ярижки у державній мові України*, Львів: БаК, 2018.
- Курило О., *Уваги до сучасної української літературної мови*, Київ: Основи, 2004 (перевидання з 1925 р.) [в:] Електронний ресурс: <http://194.44.152.155/elib/local/sk756137.pdf> (14.09.2020).
- Масенко Л., *Суржик: між мовою і язиком*, Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 2011.
- Мозер М., „Суржик” чи „суржики”, [в:] „Українська мова”, 2016, № 1, с. 27–54.
- Смаль-Стоцький Р., *Українська мова в советській Україні*, Нью-Йорк–Торонто–Сідней–Париж, 1969, [в:] Електронний ресурс: <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/2075-smalstotskiy-g-ukrayinska-mova-v-sovyetskiy-ukrayini/> (26.11.2020).
- Хентшель Г., Тараненко О.О., *Мовний ландшафт Центральної України: українська мова, російська мова, „суржик” (уживання – мовна компетенція – національне позиціонування)*, [в:] „Мовознавство”, 2015, № 4, с. 3–25.
- Хмелько В.Є., *Лінгво-етнічна структура України: регіональні особливості й тенденції змін за роки незалежності*, [в:] Електронний ресурс: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8098/Khmelko_Linhvo-etnichna_struktura_Ukrainy.pdf?sequence=1&isAllowed=y (20.09.2020).
- Bracki A., *Surżyk. Historia i terażniejszość*, Gdańsk: Uniwersytet Gdański, 2009.
- Del Gaudio S., *Украинско-русская смешанная речь „суржик” в системе взаимодействия украинского и русского языков*, [в:] „Slovene”, 2015, № 2, с. 214–246.
- Flier M., *Surzhyk or Surzhyks?*, [in:] “Belarusian Trasjanka and Ukrainian Surżyk: Structural and social aspects of their description and categorization”, eds. G. Hentschel, S. Zaprudski, Oldenburg: BIS-Verlag der Carl von Ossietzky Universität Oldenburg, 2008, p. 39–56.
- Język polski*, [w:] Źródło elektroniczne: https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C4%99zyk_polski (28.09.2020).
- Narodowy spis powszechny ludności i mieszkań 2011*, [w:] Źródło elektroniczne: https://pl.wikipedia.org/wiki/Narodowy_Spis_Powszechny_Ludno%C5%9Bci_i_Mieszka%C5%84_2011 (28.09.2020).

Spysok vykorystanoi literatury [References]

- Antysurzhuk. Vchymosia vvichlyvo povodytys i pravylno hovoryty* [Antisurhuk. We learn to behave politely and speak correctly], za zah. red. O. Serbenskoi, Lviv: Svit, 1994.
- Antonenko-Davydovych B., *Yak my hovorymo* [How we speak], [v:] Elektronnyi resurs: https://shron1.chtyvo.org.ua/Antonenko-Davydovych/Yak_my_hovorymo.pdf?PHPSESSID=287722ee7aff0190257b797323d2dea0 (14.09.2020).
- Doleshal' U., Dubichinskij V.V., Rojter T., *Surzhik: leksiko-grammaticheskij i sociolingvisticeskij analiz (na materiale autentichnyx zapisej teleperedachi)* [Surzhuk: a lexico-grammatical and sociolinguistic analysis (on the basis of authentic material from a tv-show)], [v:] „Russkij yazyk v nauchnom osveshhenii”, 2011, nr 2 (22), s. 247–267.
- Doleshal U., Dubichynskiy V.V., Roiter T., *Surzhuk: leksychnyi aspekt (na materialy teleperedachi „Kliuchovy moment”, leksykohrafichnykh dzherel XIX–XXI stst. i rezultativ anketuvannia)* [Surzhuk: lexical aspect (based on a clip from the tv show „Klyuchovy Moment”, lexicographic sources from 19th–21st centuries and results of an inquiry)], [w:] „Linguistica Copernicana”, 2016, nr 13, s. 335–364.
- Karavanskyi S., *Idiolyzmy stalinskoi yaryzhky u derzhavnii movi Ukrainy* [The Idiocies of the Stalinist Yaryzhka in the State Language of Ukraine], Lviv: BaK, 2018.
- Kurylo O., *Uvahy do suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy* [Notes to the modern Ukrainian literary language], Kyiv: Osnovy, 2004 (perevydannia z 1925 r.), [v:] Elektronnyi resurs: <http://194.44.152.155/elib/local/sk756137.pdf> (14.09.2020).
- Masenko L., *Surzhuk: mizh movoiu i yazykom* [Surzhuk: between language and tongue], Kyiv: Vydavnychi dim „Kyievo-Mohylianska akademiia”, 2011.
- Mozer M., „Surzhuk” chy „surzhuks”? [„Surzhuk” or „surzhuks”?], [v:] „Ukrainska mova”, 2016, nr 1, s. 27–54.
- Smal-Stotskyi R., *Ukrainska mova v sovietskii Ukraini* [Ukrainian language in Soviet Ukraine], New-York–Toronto–Sydney–Paris, 1969, [v:] Elektronnyi resurs: <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/2075-smal-stotskiy-r-ukrayinska-mova-v-sovyetskiy-ukrayini/> (26.11.2020).
- Khentshel H., Taranenko O.O., *Movnyi landshaft Tsentralnoi Ukrainy: ukrainska mova, rosiiska mova, „surzhuk” (uzhyvannia – movna kompetentsiia – natsionalne pozytsionuvannia)* [Language landscape of Central Ukraine: ukrainian, russian, „surzhuk” (use – language competence – national positioning)], [v:] „Movoznavstvo”, 2015, nr 4, s. 3–25.
- Khmelko V.I., *Linhvo-etnichna struktura Ukrainy: rehionalni osoblyvosti y tendentsii zmin za roky nezalezhnosti* [Ethno-linguistic structure of Ukraine: regional features and tendencies of changes during independence], [v:] Elektronnyi resurs: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8098/Khmelko_Linhvo-etnichna_struktura_Ukrainy.pdf?sequence=1&isAllowed=y (20.09.2020).
- Bracki A., *Surzhuk. Historia i terazniejszość* [Surzhuk. History and the present], Gdańsk: Uniwersytet Gdański, 2009.

- Del Gaudio S., *Ukrainsko-russkaya smeshannaya rech' „surzhik” v sisteme vzaimodejstviya ukrainskogo i russkogo yazykov* [Ukrainian-Russian Mixed Speech „Surzhyk” within the System of Ukrainian and Russian Interaction], [v:] „Slovene”, 2015, nr 2, s. 214–246.
- Flier M., *Surzhyk or Surzhyks?*, [in:] “Belarusian Trasjanka and Ukrainian Suržyk: Structural and social aspects of their description and categorization”, eds. G. Hentschel, S. Zaprudski, Oldenburg: BIS-Verlag der Carl von Ossietzky Universität Oldenburg, 2008, p. 39–56.
- Język polski* [Polish Language], [w:] Źródło elektroniczne: https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C4%99zyk_polski (28.09.2020).
- Narodowy spis powszechny ludności i mieszkań 2011* [Polish census of 2011], [w:] Źródło elektroniczne: https://pl.wikipedia.org/wiki/Narodowy_Spis_Powszechny_Ludno%C5%9Bci_i_Mieszka%C5%84_2011 (28.09.2020).